SOCIOKULTURNÍ DIMENZE UČENÍ A VYUČOVÁNÍ CJ/NJ, INTERKULTURNÍ UČENÍ

Přednáška 2

Věra Janíková

- Jazyk a kultura
- Jaké disciplíny se zabývají jazykem a kulturou?
- I(K)K – cíl výuky cizích jazyků, vymezení pojmů
- Rozvoj IKK – reálie (principy, obsahy, témata)
- Interkulturní učení/ výchova

Jazyk

- „**Jazyk** je systém sloužící jako základní prostředek *lidské komunikace*“ (Čermák, 1994, s. 11).

- „**Komunikace** je přenos informací mezi minimálně dvěma účastníky, […] a to prostřednictvím určitého signálního systému znaků, zvl. pak systému jazykového.“ (Čermák, 1994, s. 11).

KULTURA

- souhrn typických životních forem národa, jeho hodnoty a pravidla soužití
- Kultura jako software lidské mysli – rozmanité způsoby myšlení, vnímání, cítění
- Kolektivní programování mysli, které odlišuje příslušníky jedné skupiny od druhé (Hofstede a Hofstede 2006)

- **Kultura je naučená**, protože je příliš složitá na to, aby bylo možno ji z generace na generaci předat pouhým pozorováním a napodobováním, a **naučit se ji lze pouze za účasti jazyka**.
- Proto je možné dané (lokální) kultuře porozumět pouze prostřednictvím porozumění jejímu jazyku.

Jazyk a kultura

- Jazyk jakožto základní prostředek lidské komunikace lze považovat za jeden z určujících znaků daného etnika, národa, společenství vůbec.
- Je i hlavním nástrojem socializace jedince – vědění, zákony, zvyky, kulturní tradici … si lidé předávají primárně jazykem.
- Jazyk je součástí kultury a podmínkou jejího fungování.

INDIKÁTORY SETKÁNÍ JAZYKA A KULTURY

- „Rich points“ (Agar 1994)
- místa, která nabízejí diferencovanější a hlubší vhled do jiné kultury
- během komunikace iniciují proces přehodnocování vlastních představ a očekávání
- slova, slovní spojení či fráze, jejich významy jsou obtížně vysvětlitelné pomocí slovníkových hesel
- pro jejich objasnění je znalost širšího kulturního kontextu zásadní (např. *vlast*).

Vybrané vědy zkoumající vztah jazyka a kultury

- Lingvistická antropologie/ etnolingvistika (*interdisciplinární studium jazyka jako kulturního zdroje a mluvy jako kulturní praxe)*.

- Sociolingvistika

1. Etnolingvistika

- Zakladatel: Franz Boas (1856-1942)
- Jazyk užívaný v daném společenství není pouhým prostředkem komunikace, ale také bohatým zdrojem informací o tom, na co klade daná kultura důraz a jak její nositelé strukturují svůj pohled na svět.
- Jazyk, kultura a myšlení jsou ve vzájemném úzkém vztahu.

- Etnolingvistika se zaměřuje na studium určitých částí kultury a toho, jakými lexikálními jednotkami jsou zachyceny v jazyce rodilých mluvčích.

- Např. oblast příbuzenských vztahů a jejich jazyková klasifikace, názvosloví barev a barevných odstínů, systémy oslovování a pozdravu, nebo např. slovní zásoba týkající se různých oblastí.

Otázky, které si klade etnolingvistika

- Co činí jistá slova v jistém kulturním kontextu za nepřijatelná či dokonce vulgární a jak je při překladu nebo použití v komunikaci vnímá kultura jiná?
- Jak se vyjadřuje zdvořilost?
- Jak se realizují kulturně specifické komunikační záměry jako jsou pozdravy, poděkování, odmítnutí, vyjádření nesouhlasu.
- Jaké hodnotové systémy má daná kultura? apod.

Synovec

- Z našeho termínu synovec jednoznačně nevyplývá, zda se jedná o syna sestry či bratra či syna sourozenců partnera či partnerky určité osoby, kterou označíme jako ego.
- Tento termín zařazuje osobu označenou jako synovec do určité kategorie v rámci příbuzenského systému bez ohledu na konkrétní biologickou vazbu k egu, nerozlišuje tedy ani pokrevní a nepokrevní příbuzenství.

- Existují ovšem terminologické systémy (například súdánská nebo irokézská), v nichž jsou příbuzenské vztahy rozlišeny daleko přesnějším názvoslovím, z něhož lze jednoznačněji určit vzájemný vztah označovaných osob, například zda jsou spřízněny v mateřské či otcovské linii.
- Analýzou příbuzenské terminologie lze tedy dospět k významným zjištěním vypovídajícím o tom, jakým vztahům v rodině a rodu byl připisován větší či menší význam.

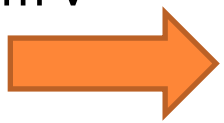

- v rodových společenstvích sdružujících více generací a nukleárních rodin se antropologové setkávají s daleko detailněji propracovanou terminologií týkající se příbuzenských vztahů, než v industriální společnosti. (MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 1999)

Tabu slova

- výrazy neslušné, obscénní, nebo slova, jejichž užití je běžně zapovězeno a vyhrazeno pro určitou posvátnou situaci.

- Příklad: užití slova "**vůl**", které v našich kulturních podmínkách označuje vykastrovaného býka, daleko častěji však ve spojení s osobou vyjadřuje urážku znevažující inteligenci zmíněného jedince, často také vzájemné oslovení členů určitých sociálních skupin, toto oslovení hraje často roli slovní výplně vkládané do řečových projevů příslušníků těchto skupin.

- V jiném jazykovém prostředí toto slovo vůbec nenese urážlivý význam a například v muslimském kulturním okruhu nemá toto slovo ekvivalent, neboť islám zakazuje odebírání částí těl zvířat zaživa, tedy i jejich kastraci.

2. SOCIOLINGVISTIKA

- zabývá se "jazykem a společností, tj. souvislostmi a strukturami, které spojují nebo rozdělují jednotlivce nebo skupiny uvnitř společného sociálního rámce." (Salzmann 1997)
- zkoumá jazyk v jeho sociálním kontextu
- ani jazyk příslušníků určitého etnika nebo regionálně ohraničené kulturní skupiny není stejnorodý, nýbrž se v něm vyskytují specifické variety způsobené např. odlišným náboženstvím, socioekonomickým zázemím, profesí, vzděláním nebo věkem mluvčího…

Cíl výuky cizích jazyků

- Interkulturní komunikační kompetence

1. INTERKULTURNÍ KOMPETENCE

- …“interkulturně kompetentní jedinec je schopen komunikovat s jedinci z jiných zemí a kultur ve svém mateřském jazyce; během této komunikace čerpá ze znalostí o interkulturní komunikaci, postojích, dovednostech, předešlé zkušenosti atd.“ (Kostková 2012, s. 65).

INTERKULTURNĚ KOMUNIKAČNÍ KOMPETENCE

- …. „umožňuje lidem komunikovat s lidmi z jiných zemí a kultur v jazyce cizím; znalosti o cizí kultuře, jejích hodnotách, zvyklostech atd. jsou propojeny s jejich cizojazyčnou komunikační kompetencí, a to prostřednictvím schopnosti užívat cizí jazyk vhodně (sociolingvistická a diskurzivní kompetence […] i na základě povědomí o specifických významech, funkcích a konotacích cizího jazyka, tj. jazyka užívaného k interkulturní komunikaci.“ (Kostková 2012, s. 65)

Interkulturní rozdíly: např. Pozdravy

- **V Turecku** se zdraví při příchodu do obchodu „hayirli isler“ (zdravé obchody) nebo u kadeřníka „sağlık“ (dobré zdraví)
- **V Paraguay** se často při prvním setkání použije slovo pozdravné „mucho gusto“ (buď šťastný)
- **V Číně je** ochotna k rozhovoru zjišťována pomocí odpovědi na otázku „chi-guo-le ma?“ (Už jste jedl?)
- **Angl.** „How do you do?“, nevyžaduje přímou odpověď, představuje pouze tzv. Echo-feedback.

- V **našem i rakouském** kulturním kontextu se setkáváme s obecným vyjádřením **přání dobrého** dne: „Guten Tag“ (dobrý den), přičemž ale v Rakousku velmi často slýcháme výraz „Grüss Gott“ (Pozdrav pán Bůh!), což je dnes sice již výrazem univerzálním, nicméně v sobě skrývá silnější náboženské smýšlení Rakušanů, než je tomu například u Čechů, kde tento pozdrav z běžné komunikace vymizel.

„Ruce“ a komunikace

Ruce hrají velkou roli. Obzvláště sensitivní je to u stisku ruky. Ptáme se: podat ruku? Stisknout? Jak pevně apod.

- V Rakousku a Německu je stisk ruky při podání povinný
- Češi tisknou ruku s respektem
- V jiných zemích se to nedělá
- V Íránu se například netřese rukou ženě
- Na Filipínách se muži zdraví silným poklepáním na záda

Rozvoj interkulturní (komunikační) kompetence ve výuce

- Obsahy výuky + témata
- mimojazykové (tzv. „reálie“ – „Landeskunde“)
- jazykové (lingvoreálie)

Reálie

- Původně: faktické znalosti o kultuře, vnímány odděleně od jazykových obsahů

- Dnes: přirozená součást jazykové výuky: jazyk + kultura jsou neoddělitelně spjaty, učím-li se cizí/ jiný jazyk, učím se automaticky o cizí/ jiné kultuře

Principy

- Informace znalosti jsou sekundární (pomocné) – hlavní rozvoj I(K)K = jak se chovat v jiné kultuře, při setkání s ní
- Vnímání a reflexe
- Srovnávání kultur a reflexe
- Eliminace hodnocení rozdílů

- Obsahy + témata: viz ledovcový model kultur

Ledovcový model kultur (Eisbergmodell der Kulturen)

- Slouží v kulturologii ke zdůraznění toho, že jisté oblasti kultury jsou snadno „viditelné a slyšitelné“ (např. jazyk, zvyky, odívání, jídlo), jiné/ většina na první pohled obtížně identifikovatelné pro příslušníka jiné kultury – nacházejí se „pod vodní hladinou – skrytá část ledovce): normy, *hodnoty*, postoje …. **Jsou pro pochopení jiné kultury zásadní**

_baustein_3_input_eisberg mod

HODNOTY

- Jádrem kultury
- Jsou to pocity, které dávají směr a týkají se rozlišení:

- zlého vůči dobrému
- nebezpečného vůči bezpečnému
- zakázaného vůči povolenému
- morálního vůči nemorálnímu
- slušného vůči neslušnému
- ošklivého vůči krásnému
- iracionálního vůči racionálnímu atd. (Hofstede/ Hoofstede 2006, s. 18)

Kategorizace témat

- **sociokulturní rámcová témata**
  - rodina (formy spolužití, vztahy v rodině, role pohlaví),
  - vztahy mezi generacemi,
  - práce – volný čas (role v životě, hierarchie, záliby, témata rozhovoru atd.)
  - vzdělávací instituce, vzdělávací cíle,
  - sociální systémy,
  - veřejný sektor/ osobní sféra

- **transkulturní struktury:**
  - gender
  - moc (vzdálenost moci)
  - jedinec/kolektiv
  - tradice/ pokrok
  - štěstí a spokojenost
  - život a smrt atd.

- **Témata každodenního života**
  - ritualizované formy komunikace v běžném životě – verbální a neverbální komunikace (např. způsob zdravení se, gratulace, přípitky, pozvání, chování se na návštěvě, chování se při stolování apod.).

Reálie a výuka NJ

- Jsou vnímány ve výuce cizích jazyků jako princip, který je konkretizován v kombinaci zprostředkování jazyka a kulturních informací pomocí různých aktivit/ výukových metod/ činností.
- Ve výuce NJ: **DACH**(L)-**Konzept**

- rovnoprávné zastoupení různorodosti „německé“ kultury (Německo, Rakousko, Švýcarsko aj.)

INTERKULTURNÍ UČENÍ/ VZDĚLÁVÁNÍ

rozvíjí:

- lepší pochopení kultur v moderních společnostech;
- větší schopnost komunikace mezi lidmi z odlišných kultur;
- flexibilnější postoj ke kontextu kulturní odlišnosti ve společnosti;
- lepší schopnost participace v sociální interakci a uznání společného dědictví lidstva.

- Interkulturní učení v rámci všech předmětů, i výuky CJ

Literatura

- SALZMANN, Z. (1997). *Jazyk, kultura a společnost*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR.
- BARKOWSKI, H./ KRUMM, H.-J. (Hrsg.) (2010). *Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache.* Tübingen/ Basel: Francke Verlag.
- ČERMÁK, F. (2001). *Jazyk a jazykověda.* 3. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- ČERNÝ, J. *Dějiny lingvistiky.* (1996). Olomouc: Votobia, 1996.
- HERINGER, H.-J. (2010). *Interkulturelle Kommunikation*. Tübingen: Narr Francke Verlag.
- POKORNÝ, J. (2010): *Lingvistická antropologie.* Praha: Grada.
- PRRŮCHA, J. (2010): *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada.
- KOSTKOVÁ, K. (2012). *Rozvoj interkulturní komunikační kompetence*. Brno: MU.
- HOFSTEDE, G./ HOFSTEDE, G.J. (2006). *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití.* Praha: Linde.